

УДК 911.3

Корома Н.С.

***ПРОБЛЕМИ РОЗВИТОКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В
ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ. УРОКИ БАЛТИКИ***

Розглянуто та проаналізовано проблеми сталого розвитку туризму на прикладі Чорноморського регіону України. Вивчено досвід співпраці країн регіону Балтійського моря.

The problems of sustainable development of tourism are considered and analysed on the example of the Black Sea region of Ukraine. Experience of collaboration of countries of region of the Baltic sea is studied.

Актуальність дослідження. Бажання людини пізнавати світ є одвічним. Відколи людина живе, вона рухається. Ось вже за вікном ХХІ ст., а людина не втомлюється, а навпаки, ще дужче прагне розширити горизонти свого внутрішнього світу, розширюючи географію своїх подорожей. І ін-

коли здається, що весь світ працює на задоволення потреб допитливих і вибагливих туристів, щоб вони про все почули, все побачили, все відчули у новій країні. Та одним з найголовніших завдань туристичної індустрії є не тільки надання якнайширшого спектру послуг, а й збереження всіх можливих ресурсів, які і приваблюють подорожуючого. Туризм - складна система, що поєднує соціальний, економічний та екологічний компонент. Тому подальший розвиток має базуватися на концепції сталості.

Туризм має позитивний вплив на стан національної економіки та окремих регіонів. Такий процес спостерігається в багатьох країнах світу, але в Україні є ще недостатнім. Наявний туристично-рекреаційний потенціал використовується не повною мірою. Якісні зміни і всебічний аналіз процесів у галузі свідчать про існування низки проблем, що потребують науково обгрунтованого рішення.

Відсутність комплексних і системних розробок з питань управління суб'єктами туристичного бізнесу визначає нагальну потребу розроблення та реалізації ефективного механізму їх функціонування за принципами і критеріями сталого розвитку. Тому якісно нові науково-практичні розробки, спрямовані на управління туристичними об'єктами, що трансформуються за видами та формами господарювання, стають особливо важливими та актуальними. На державному рівні в Україні проголошено курс на реалізацію стратегії сталого розвитку туризму і курортів, та поки що це не сприяє розв'язанню питання недосконаlostі методик управління діяльністю суб'єктами господарювання, різне тлумачення термінів і понять ставлять під сумнів будь-які висновки та прогнози щодо майбутнього розвитку туризму в Україні.

Основний матеріал дослідження. Національний туристичний ринок України є ринком країни перехідної економіки з середнім рівнем соціально-економічного розвитку, що формує ринкові структури та індустрію туризму відповідно до макрорегіональних (європейських) стандартів [5]. Сучасний етап характеризується відносно незначною її участю у світовому у туристичному обміні і переважанням експорту туристичних послуг. Розвиток національного ринку туристичних послуг України, що ґрунтується на туристсько-рекреаційному потенціалі країни, ще остаточно не сформувався, оскільки економіка країни знаходиться в стані постійного реформування, що й позначається на розвитку туристичної галузі.

Україна на ринку міжнародного туризму виступає поки що як країна-генератор туристичних потоків. Основні обміни країна здійснює в межах субрегіонального ринку з країнами-сусідами Росією, Молдовою, Білоруссю, Польщею, Угорщиною, Словаччиною, які виступають і як генератори основних туристичних потоків в країну (в'їздний туризм), і як реципієнти для українських туристів (виїздний туризм). На сусідські обміни припадає в середньому за останні роки біля 65 % від загального обсягу міжнародних туристичних потоків [4].

Туризм не був включений як окремий розділ у «Порядок денний на XXI століття» - програмний документ, який охоплює різноманітні аспекти

сталого розвитку світового співтовариства. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» була ухвалена у 1992 р. конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, і тлумачить сталий розвиток як такий, що задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Та все ж у даному документі була сформульована думка про те, що індустрія туризму володіє колосальним потенціалом і може вносити конструктивний вклад у сталий розвиток всіх регіонів планети [7].

Підтвердженням цьому стали факти, наведені Генеральним секретарем ООН у доповіді, присвяченій проблемам розвитку туризму і виголошеній через кілька років потому: число міжнародних туристичних поїздок досягло у 1999 р. 664 млн, а сума прибутків від міжнародного туризму становила \$ 455 млрд; у 1990-х рр. кількість міжнародних туристичних поїздок щорічно збільшувалася в середньому на 4,2%, а всередині країн це зростання йшло ще динамічніше. Розширювалася та урізноманітнювалася географія туристичних маршрутів. Якщо у 1950-х роках частка 15 найпопулярніших туристичних маршрутів, всі з яких знаходилися в Європі та Північній Америці, становила 97% від загального числа поїздок, то у 1999 р. ця цифра зменшилася до 62% за рахунок розширення туристичного ринку Південно-Східної Азії, Центральної і Східної Європи та Латинської Америки. Найменш відвідуваною частиною світу залишається Африка, на яку припадає 2,5% загального числа туристичних поїздок [11].

Динамічно і не завжди регульовано розвиваючись, туризм все більше наносить серйозної шкоди природним системам та породжує соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні, а особливо повітряні, перевезення, готельний та ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані компоненти єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення все зростаючих потреб власне туристичної сфери [9, 164]. Є й зворотній бік процесу. В туристичному секторі екологічний чинник стає економічною категорією. Сучасні туристи стають все вибагливішими до якості природного оточення, обираючи для відпочинку благополучні, з екологічного погляду, місця [8].

Зростання значимості туризму та загострення проблем, пов'язаних з його розвитком, змушують говорити про необхідність змін та пошуку нових векторів розвитку. Це стало причиною численних спроб адаптації головних положень і принципів концепції сталого розвитку до контексту туризму. Слід зазначити, що перша спроба визначення сталого туризму була зроблена ще у 1988 році Світовою Туристичною Організацією (СТО). Сталий туризм розглядався як напрямок, що веде до управління всіма ресурсами таким чином, що економічні, соціальні й естетичні потреби можуть задовольнятися при одночасному збереженні культурної самобутності, основних екологічних процесів, біологічної різноманітності і систем підтримки життя [11].

Рекреаційна діяльність тісно пов'язана з наявністю рекреаційних ресурсів, які є основою санаторно-курортного лікування, масового відпочинку і туризму. В них виділено такі типи: природно-рекреаційні, культурно-історичні, техногенні [4]. До найбільш територіально концентрованих рекреаційних комплексів України належить Чорноморсько-Азовський регіон (у складі Кримського, Західно-Причорноморського і Східно-Причорноморського району) [10].

Чорноморсько-Азовський регіон має більш розвинену інфраструктуру, що створювалася протягом багатьох років зусиллями усього Радянського Союзу. Недарма частину цього регіону – Крим – називали «всесоюзною здравницею». На узбережжях Чорного та Азовського морів є чималі запаси рекреаційних ресурсів, які дають змогу розвивати курортне господарство. Великою популярністю у населення користуються райони Південного берега Криму, включно з Гірським Кримом та узбережжя Чорного й Азовського морів. Південний берег Криму: клімат помірно континентальний та середземноморський. Це один з основних курортних районів. Він розташований на приморській смузі вздовж узбережжя Чорного моря від мису Айя (на заході) до Семидвір'я (на сході). До них відносяться Форос, Алушка, Лівадія, Масандра, Ялта, Гурзуф, Алушта. Клімат тут винятковіо сприятливий – період з температурою, вищою за 10°C триває 7 місяців.

Курорти Південного берега Криму та Гірського Криму спеціалізуються на лікуванні хворих із неспецифічними захворюваннями дихальної та нервової систем. Курортні узбережжя Чорного та Азовського морів спеціалізуються на лікуванні захворювань органів руху, нервової та статевіої систем.

Причорноморський регіон має всі умови для розвитку курортно-рекреаційного господарства і потужної туристичної індустрії. Але, незважаючи на процвітання окремих курортів і туристичних центрів, у цілому галузь перебуває у занепаді. Сучасне курортно-рекреаційне господарство Причорномор'я за своїми масштабами і структурою далеко не відповідає вимогам оптимального функціонування. Це зумовлене, з-поміж багатьох причин, також слабкою матеріально-технічною базою комплексу, територіальною і часовою нерівномірністю діяльності його закладів. Облаштований житловий фонд у містах, що має гаряче водозабезпечення, центральне опалення, каналізацію і газ, становить лише 50%.

Розвиток іноземного туризму стримується слабкою матеріально-технічною базою для приймання та обслуговування приїжджих. Рівень комфортності курортно-рекреаційних закладів не відповідає сучасним міжнародним стандартам. Розвиток курортно-рекреаційного господарства тісно пов'язаний з екологічною безпекою країни. Негативний вплив на природне середовище Причорномор'я справляють шкідливі викиди, забруднення територій стічними водами і відходами промислових підприємств, стихійна забудова санаторно-курортних зон, нерегульований вплив неорганізованих рекреантів тощо. Природні ресурси курортно-

рекреаційних зон зазнають величезного техногенного тиску, зумовленого функціонуванням промислових підприємств, комунального господарства, автомобільного та морського транспорту. Існуюча нині екологічна ситуація вкрай руйнівна впливає на стан джерел мінеральних вод та грязьових відкладів. Так, наприклад, відзначено пестицидне забруднення Одеського та Куяльницького родовищ мінеральних вод, лікувальні водоймища надмірно забруднені важкими металами, фенолами, нафтопродуктами; Ходжибейський лиман перетворився на резервуар міських стоків, внаслідок чого ропа його південної частини повністю втратила лікувальну цінність [6].

Антисанітарні умови підвищили загрозу різного роду захворювань, у тому числі шлунково-кишкових. У багатьох місцях відпочиваючим заборононо купатися, бо відзначається наявність хвороботворних бактерій у воді понад допустимі норми.

Будучи регіоном масового відпочинку й оздоровлення, Причорномор'я водночас має розвинену промисловість, там ведеться багатогалузеве сільське господарство. Внаслідок інтенсивного антропогенного впливу забруднюється повітря, ґрунт і вода, потерпає рослинний і тваринний світ, погіршується якість лікувальних факторів аж до повної їх деградації.

Суперечність між рекреаційною та господарською діяльністю людини слід радикально розв'язати, інакше будуть безповоротно втрачені рекреаційні ресурси усіх курортно-рекреаційних районів Причорномор'я. Уже сьогодні Чорне море певною мірою втратило свою привабливість для туристів через погіршення екологічного стану та з економічних причин.

Один з шляхів відродження повноцінного туристичного регіону за своїм потенціалом, але деградує за наявної ситуації, є інтенсифікація двосторонніх відносин та поглиблення інтеграції передусім на субрегіональному рівні. Вагомим чинником інтеграції України у світовий простір, а також євроінтеграції, є співпраця з міжнародними організаціями, зокрема над створенням і просуванням на світовому ринку спільних туристичних продуктів.

Нині Україна розвиває міжнародне туристичне співробітництво у рамках ВТО, СНД, організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центрально-Європейської ініціативи (ЦЄІ), співпрацює з Європейським Союзом, Радою Європи, Радою держав Балтійського моря, ГУАМ тощо. Його стратегічною метою є: створення єдиного туристичного простору як зони вільної торгівлі туристичними послугами та свободи туристичного руху; ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу для інтенсифікації туристичних потоків; розробка спільного конкурентоспроможного туристичного продукту країн-учасниць (зокрема, міжнародних туристичних маршрутів «Туризм по Шовковому шляху», по рекреаційних зонах Чорноморського узбережжя, річок Дунай та Дніпро), спільне просування турпродукту на міжнародному ринку; підвищення економічної ефективності туризму як передумови соціально-економічного розвитку країн та активізації цивілізаційно-комунікаційних зв'язків. Серед

вище наведених можливостей зазначене і співробітництво країн всієї рекреаційної зони Чорноморського узбережжя. Окрім підвищення економічної ефективності туризму, варто говорити і про збереження культурної самотності, основних екологічних процесів, біологічної різноманітності і систем підтримки життя в даному регіоні. Для України без об'єднання зусиль, без постійного обміну досвідом та розробки відповідних стратегій, проектів в цьому напрямку, повного оновлення української частини Чорноморсько-Азовського узбережжя не відбудеться. Адже індустрія туризму володіє колосальним потенціалом і може вносити конструктивний вклад у сталий розвиток всіх регіонів. Прекрасний приклад такої співпраці представляють країни регіону Балтійського моря. Вони мають вихід до одного й того ж моря, причому внутрішнього, що одразу логічно формулює спільну першочергову мету – збереження екосистеми спільно використовуваного ними природного об'єкта – Балтійського моря та прибережних територій [1].

Група Старших Посадових Осіб Балтика 21 (Baltic 21 Senior Officials Group Members) - ініціатива із сталого розвитку в регіоні Балтійського моря, зроблена Прем'єр-міністрами регіону на їх саміті у Вісбі (Швеція) в травні 1996 року. Це – спільний довгостроковий проект країн, які в даний час значно відрізняються за своїми економічними, соціальними і екологічними умовами, але мають загальні довгострокові цілі для регіону. В рамках Балтики 21 особлива увага приділяється регіональній співпраці, докільню і семи галузям, найбільш важливим для стійкого розвитку в регіоні Балтійського моря: сільському господарству, енергетиці, туризму і транспорту, рибальству, лісовому господарству, промисловості. *Учасниками стали:* Нідерланди, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Росія (тільки північно-західна її частина), Швеція. А також активно залучаються, з подальшим можливим членством, і різні організації з конкретною спеціалізацією та окресленим полем своєї діяльності [2, 3].

Дана Група сталого розвитку була створена, щоб гарантувати сприятливі умови для розвитку економік, здорового суспільства і функціональної екосистеми при одночасній гармонійності та інтеграційності суб'єктів регіону. На сьогодні така потреба у досягненні сталого розвитку Балтійського регіону наявна, як власне це актуально і для всього світу. Щоб подолати такі виклики, всі прошарки суспільства мають поділяти відповідальність і брати участь у пошуку спільного рішення. Така мережа має унікальний досвід в заохочуванні всіх до співробітництва як громадських працівників і почанати діалог з ними стосовно того як вони (ми) можемо діяти разом, щоб створити сталий регіон Балтійського моря. Працювати разом задля росту числа учасників, задля встановлення найвищих стандартів регіонального розвитку – така головна мета Групи. Baltic 21 відповідальна за розробку рішень своєї мережі, оформлення кроків та зосередження на змістовності роботи.

Так, на 7-ій Сесії Міністрів Ради Країн Балтійського Моря у м. Нюборг 22-23 липня 1998 року була прийнята Міністрами Закордонних Справ Програма дій по Baltic 21, яка включила майже всі галузі господарювання, які є актуальними і можуть мати вплив на сталий розвиток даного регіону. Про здійснення програми дій і її результати регулярно звітують перед галуззю, міністрами довікілья і Прем'єр-міністрами. Загальна мета полягає в досягненні загального розуміння вимог сталого туризму в регіоні.

Туризм, відповідно до списку, займає третю позицію. І серед основних дій у даному секторі відзначено: виконання законодавства із сталого розвитку туризму, наприклад берегових кодексів, просторових планувань і землеволодіння; системи Управління Навколишнім Середовищем в подальшому мають бути впровадженими в індустрію туризму і розроблені методи моніторингу. Завдання туристичного сектора при розвитку сталого туризму стосуються трьох основних елементів сталості - довкілля, економіки і людей, і мають бути наступними [2]: підтримувати стале довкілля, охороняти рекреаційну якість природного і штучного ландшафту і об'єднувати природне, культурне середовище і середовище, що оточує людину; розвивати і підтримувати конкурентоздатну якість і ефективність туристичного бізнесу; створювати задовільні соціальні умови для туристів і місцевого населення. Загальна мета полягає в досягненні загального розуміння вимог сталого туризму в регіоні. Програма дій в секторі туризму сконцентрована на досягненні загального розуміння і обізнаності про вимоги, необхідні для сталого туризму в регіоні Балтійського моря, як серед клієнтів, так і зайнятих в самій індустрії. Роль туризму в національних і регіональних стратегічних рамках повинна визнаватися на всіх рівнях, можливості для управління - покращуватися, а законодавство - упроваджуватися і виконуватися. Програма підкреслює необхідність зміцнення регіональної співпраці і створення мереж у сфері туризму. Вона також зачіпає необхідність і можливість підтримки сталого туризму в міських і сільських районах і сприяння створенню організації по збору, класифікації і поширенню інформації і послуг у вигляді банку даних із сталого туризму, а також по складанню і впровадженню Національних і Регіональних Планів по Туризму на підставі сталого розвитку.

Висновки. Отже, сталий туризм – це будь-яка форма туристичного розвитку або діяльності, яка не порушує довкілля, забезпечує довгострокову охорону природних і культурних ресурсів і є соціально і економічно прийнятною і справедливою.

Україна має дуже сприятливі умови і багаті рекреаційні ресурси для лікування та відпочинку населення, розвитку туризму і спорту. Унікальні ландшафти, чудові краєвиди, національні парки, заповідники та заказники, мінеральні і термальні води, грязеві джерела створюють усі передумови для формування в Україні високорозвинутого, індустріального, розрахованого навіть на найбільш вибагливих та заможних людей, рекреаційного комплексу. Цілком природно, що в таких районах, як Крим, Чорноморсь-

ко-Азовське узбережжя, розвитку рекреації повинно надаватися першочергове значення. В них вона має стати пріоритетною сферою перспективного розвитку, що не буде перечити і всім законам сталості розвитку.

1. «Балтійська Україна» - <http://www.baltic-ukraine.com/ua/>. Група Старших Посадових Осіб Балтика 21 (Baltic 21 Senior Officials Group Members) - <http://www.baltic21.org/>.
2. Комісія по Туризму на Балійському морі (Baltic Sea Tourism Commission - <http://balticsea.com>).
3. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369с.
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Монографія. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
5. Коржунова Н. Курортно-рекреаційне господарство Причорномор'я. «Економіка України» № 2, 1999.
6. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Перекл. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». К., 2000.
7. Смаль В.В., Смаль І.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму // Укр. геогр. ж-л. 2003. №4.
8. Смаль В.В., Смаль І.В. Туризм і сталий розвиток. // Вісник Львівського Університету. Серія географічна. – Л.: 2005. Вип. 32. С.163-173, 164
9. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблія О. І. Вид. друге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2000.- 680 с.
10. Туризм и устойчивое развитие: Доклад Генерального секретаря // Сессия (7, 1999). Нью-Йорк, 1999.